

Η δημοκρατία και η εφαρμογή των αρχών της στο διεθνή χώρο*

*Ευστάθιος Μπάλιας***

Μια απλή ματιά στον ιστορικό χάρτη της παγκόσμιας πολιτικής γεωγραφίας αρκεί για να δει κανείς πως, από τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο και μετά, το τμήμα του πλανήτη που καλύπτεται από τον Δυτικό κόσμο αποτελεί την πλέον ειρηνική περιοχή του, την περιοχή όπου ο πόλεμος μεταξύ κρατών-εθνών σίγησε για πρώτη φορά για τόσο μεγάλο χρονικό διάστημα. Την ίδια στιγμή, ο πόλεμος συνεχίζει να είναι μια πληγή χωρίς θεραπεία για το μεγαλύτερο τμήμα του πλανήτη μας, ενώ ο Δυτικός κόσμος δεν σταμάτησε να «απομυζά ειρήνη», για να εκφραστούμε έτσι, από την πληγή αυτή.

Δεν υπάρχει αμφιβολία πως η αντιπαράθεση των δύο μπλοκ και η ισορροπία του τρόμου υπήρξαν καταλυτικοί παράγοντες τόσο για την προοπτική του πολέμου όσο και για την εξέλιξη των Δυτικών κοινωνικοπολιτικών συστημάτων. Ο R. Aron ερμήνευε την ανάπτυξη του κράτους πρόνοιας στις Δυτικές χώρες ως αποτέλεσμα εν μέρει του ιδεολογικού ανταγωνισμού και της εχθρότητας μεταξύ των δύο στρατοπέδων¹, ενώ αντίθετα ο C. Lefort απέδιδε στην κουλτούρα των ανθρώπινων δικαιωμάτων και στο κράτος δικαίου την αποφασιστική γενεσιουργό αιτία της σύγχρονης δημοκρατικής δυναμικής². Αναντίρρητα, καμιά από τις δύο θέσεις δεν στερείται αλήθειας. Η ευρωπαϊκή ιστορία είναι εκείνη που κατ' εξοχήν συνδυάζει τα δύο αυτά στοιχεία, δηλαδή την

* Εισήγηση που έγινε στο συνέδριο για «το πρόβλημα του πολέμου και της ειρήνης στο τέλος του 20ου αιώνα», στα Χανιά, 28-30 Ιούνη '91.

** Ειδικός επιστήμονας στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

ιδεολογική-πολιτισμική αντίθεση με το μη Δυτικό κόσμο από τη μια, και την εγγενή δημοκρατική δυναμική, από την άλλη.

Η Δύση αντιπροσωπεύει, κατά τρόπο αποκλειστικό σε σχέση με τον υπόλοιπο κόσμο το ιστορικό πεδίο μιας κοινωνικο-πολιτισμικής εξέλιξης που είχε ως επίκεντρό της τον άνθρωπο και την ηθική του διάσταση, το κοινωνικο-πολιτικό πρόβλημα και κατ' επέκταση αυτό της ειρήνης, τόσο της εσωτερικής όσο και της μεταξύ των εθνών. Η σύγχρονη δημοκρατική εμπειρία και οι αντίστοιχοι πολιτικοί θεσμοί συνιστούν πράγματι ένα μοντέλο επίλυσης των εσωτερικών αντιθέσεων, δηλαδή *διακανονισμού με διαπραγματεύσεις των κοινωνικών συγκρούσεων* που λαμβάνουν χώρα στα όρια του κράτους-έθνους. Είναι αυτονόητο πως πίσω απ' την ανάγκη για εφεύρεση των αρχών που θεμελιώνουν ένα ειρηνικό κοινωνικό περιβάλλον βρίσκεται το πρόβλημα του ελέγχου και της κατανομής των αγαθών ανάμεσα σε τάξεις και κοινωνικές ομάδες. Η δημοκρατία είναι αδύνατον να συλληφθεί χωρίς την ενσωμάτωσή της στον θεσμικό και εννοιολογικό κορμό αυτής της όψης των κοινωνικών αντιθέσεων με την οποία ήταν άλλωστε εξ αρχής στενά συνδεδεμένη. Όμως το πρόβλημα αυτό τίθεται με εντελώς διαφορετικούς όρους στον διεθνή χώρο, γεγονός που αντιστοιχεί στην προβληματικότητα της ιδέας της δημοκρατίας σε πλανητικό επίπεδο.

Είναι κοινός τόπος πως οι θεσμοί, οι ιδέες και γενικά τα πολιτισμικά στοιχεία τα οποία συνθέτουν το σύγχρονο δημοκρατικό φαινόμενο μεταβιβάστηκαν σε διαφοροποιημένο βαθμό σε τρίτες χώρες, επηρέασαν τις διεθνείς σχέσεις και προσέφεραν το υλικό χάρη στο οποίο ορθώθηκαν οι διεθνείς οργανισμοί. Σήμερα, μετά από τη νέα και πρωτότυπη για τις διεθνείς σχέσεις εμπειρία που αντιπροσωπεύει η υπόθεση του πολέμου του Περσικού, έχει τεθεί το ζήτημα του επαναπροσδιορισμού των όρων της παγκόσμιας ειρήνης και του μέλλοντός της. Οι πτυχές της περίπτωσης Νέας Τάξης δεν είναι μονόπλευρα οικονομικές όπως τις παρουσιάζουν οι απλουστεύουσες ιδεολογίες, ακόμα κι αν αυτό είναι η κυρίαρχη πρόθεση των πρωταγωνιστών της. Οι Δυτικοί δεν παρέλειψαν, με προεξάρχοντα τον πρόεδρο των Η.Π.Α., να διαλαλήσουν την ηθική πλευρά του πολέμου και να προτάξουν το Νόμο σαν την υπέρτατη αρχή της συνύπαρξης των εθνών³, πράξη που δεν μπορεί να εκληφθεί σαν ένας καθαρός φορμαλισμός. Η θέση αυτή εγγράφεται, στην πραγματικότητα, στην ιδεολογική λειτουργία της δημοκρατίας τόσο στον εθνικό χώρο των Δυτικών κρατών όσο και στο διεθνές πεδίο με όλες τις συνέπειες που αυτό συνεπάγεται, όπως θα δούμε, στο επίπεδο των σχέ-

σεων κυριαρχίας και νομιμοποίησης μεταξύ των εθνών.

Το ερώτημα που τίθεται σήμερα είναι κατά πόσο μπορούμε, στο τέλος του 20ου αιώνα και στο φως της προβληματικής που συνδέεται με την αποτελεσματικότητα των δημοκρατικών θεσμών ως πλαίσιο διακανονισμού των διαφορών και των αντιθέσεων, να σκεφτούμε το πρόβλημα της διεθνούς ειρήνης σαν ένα πρόβλημα της δημοκρατίας⁴. Μπορεί το μοντέλο ειρήνευσης που αντιπροσωπεύει η σύγχρονη δημοκρατική εμπειρία να αποτελέσει τον καμβά για έναν κόσμο ειρηνικότερο στις πύλες της 3ης χιλιετίας; Ποιές είναι οι προϋποθέσεις και ποιά τα όρια για μια τέτοια δυνατότητα; Η θεμελίωση μιας θεωρίας της διεθνούς ειρήνης με βάση τη θεωρία της δημοκρατίας προϋποθέτει κατ' αρχήν την εννοιολογική οικοδόμηση του μοντέλου της σύγχρονης δημοκρατίας: εκκινώντας από το παραπάνω μοντέλο θα επιχειρήσουμε σε μια συγκριτική προοπτική να διαπιστώσουμε τη λειτουργικότητά του καθώς και την απορρέουσα δυναμική στο επίπεδο των διεθνών σχέσεων.

Το κοινωνικο-πολιτισμικό υπόβαθρο της «δημοκρατικής ειρήνης»

Μπορεί ο πόλεμος να εκλείψει παντελώς; Για τις πολιτικές και ιδεολογικές ουτοπίες η απάντηση είναι καταφατική, ενώ για τα ηθικά συστήματα η ειρήνη δεν είναι παρά μια δεοντολογία, μια κατηγορική επιταγή, η οποία όμως υπεισέρχεται στην ίδια τη διαδικασία εκπολιτισμού των ανθρώπινων κοινωνιών ως συστατικό τους στοιχείο. Είναι αναμφισβήτητο πως ανάμεσα στην ουτοπία και τον ακραίο πραγματισμό που θεωρεί τον πόλεμο ανυπέρβλητη, δηλαδή φυσική αναγκαιότητα, υπάρχει ένα πεδίο όπου η δράση των ανθρώπων μπορεί υπό προϋποθέσεις να μεταβάλλει τόσο τους όρους υπό τους οποίους διεξάγεται ο πόλεμος όσο και τον ίδιο τον πόλεμο. Είναι δυνατόν να τροποποιηθεί η «λογική» του πολέμου μέσα από τη μεταλλαγή του περιεχομένου της ανθρώπινης πράξης και των κοινωνικών σχέσεων;

Για τον Hegel ο πόλεμος αποτελεί μια αναγκαία στιγμή της ζωής ενός λαού γιατί ακριβώς η ατομικότητά του δεν μπορεί να υπάρξει έξω από τη διαφοροποίησή του με τις άλλες ατομικότητες-λαούς. Ο πόλεμος καθορίζει την ίδια τη δυνατότητα της σύστασής του, συνεπώς μια μακρά ειρήνη συνιστά μείζονα κίνδυνο για την ύπαρξή του⁵. Μεταφράζοντας μια πραγματική όψη της

λογικής που διέπει γενικότερα τις κοινωνικές σχέσεις, η ιδέα αυτή έχει εξίσου ισχύ στο επίπεδο των εθνικών ή των κοινωνικών ομάδων για τις οποίες η οικοδόμηση ενός ψυχολογικού εμείς είναι συστατική της ταυτότητάς τους. Ο σύγχρονος εθνικισμός δεν είναι παρά μια απ' τις δυνατές μορφές συνείδησης της ομάδας, ένας τρόπος που καθιστά δυνατή την αναπαράσταση της ενότητάς της. Απ' αυτήν την άποψη δεν είναι μυστηριώδης η πλήρης αντιθέσεων, πολέμων και κάθε μορφής βιαιοτήτων, εικόνα που παρουσιάζει η ανθρώπινη ιστορία. Η εικόνα αυτή είναι ιδιαίτερα αποκαλυπτική στην περίπτωση της ευρωπαϊκής ιστορίας.

Η ευρωπαϊκή ήπειρος αποτέλεσε πράγματι το πεδίο όπου η βία είχε διάφορες μορφές που εξελίχθηκαν σε αντιστοιχία με τη δυναμική που διαμορφώθηκε χάρη σε μια σειρά στοιχεία τα οποία συνιστούν την ταυτότητα του ευρωπαϊκού ιστορικού χώρου. Κατ' αρχήν, οι ανάγκες για διατροφή και ασφάλεια κατέστησαν τον («ιδιωτικό») πόλεμο μεταξύ των οντοτήτων που αποτελούσαν τον κοινωνικο-οικονομικά κατακερματισμένο χώρο της φεουδαρχικής δύσης κυρίαρχο στοιχείο ενός ελάχιστα διακανονισμένου κοινωνικού χώρου. Από τον 16ο αιώνα και μετά –στιγμή που σηματοδοτεί την αρχή της διαδικασίας εκπολιτισμού κατά τον Ν. Ελίς– ο ιδιωτικός πόλεμος αρχίζει να χάνει τη βαρύτητά του⁶ μετατρέπόμενος προοδευτικά σε πόλεμο μεταξύ των θρησκευτικών ομάδων και των εθνοτήτων οι οποίες τείνουν σε πολλές περιπτώσεις να ταυτιστούν (αγγλικανισμός, γαλλικανισμός).

Η βία των θρησκευτικών συγκρούσεων ή και αυτών μεταξύ εθνοτήτων, παρά τη σημαντική συμβολή της χριστιανικής θρησκείας στη διαμόρφωση των όρων ενός δυνάμει ειρηνικού χώρου, υπήρξε χαρακτηριστικό στοιχείο της ευρωπαϊκής ιστορικής ζώνης. Μέσα από τη δίνη του πολέμου και σ' ένα βαθμό εξαιτίας της οξυτήτάς του, αναδύθηκε μια διαφορετικού τύπου κρατική οντότητα αλλά και μια νέα συνείδηση που προορίζονταν μέσα από τη νέα, αναδυόμενη μορφή κοινωνικοποίησης να τοποθετήσουν το πρόβλημα της ειρήνης και του πολέμου σε νέες βάσεις. Τον ιδιωτικό πόλεμο αντικαθιστά ο «πόλεμος του βασιλιά», το κράτος που θα οικοδομηθεί θα αποτελέσει την έσχατη εξουσία η οποία θα επιβάλλει την τάξη, θα νομοθετεί, θα κατέχει το «μονοπώλιο της νόμιμης βίας», σύμφωνα με τη βεμπεριανή διατύπωση, και θα οργανώνει τον κοινωνικό χώρο. Το κράτος θα είναι στενά συνδεδεμένο με τη νέα κοινωνικοποίηση που θα προκύψει από τη Δυτική φεουδαρχία και της οποίας η δυναμική θα είναι στηριγμένη στην αυξανόμενη σημασία του Νόμου⁷.

Το βάρος του νέου αυτού στοιχείου στη διαδικασία εκπολιτι-

σμού των κοινωνικών σχέσεων δεν είναι απλά το αποτέλεσμα μιας ακαθόριστης ανάγκης για ειρήνη ούτε της επιθυμίας των ηγετικών τάξεων να κυριαρχήσουν χάρη στην αποτελεσματικότητα ενός νέου μηχανισμού. Ο Νόμος εγγράφεται σε μια ευρύτερη πολιτισμική δυναμική με την οποία αλληλοτροφοδοτείται μια φιλοσοφική σκέψη χειραφετημένη από τη θεολογία ήδη από τον 16ο αιώνα. Το έργο του Grotius –απ' τους θεμελιωτές του δημόσιου διεθνούς δικαίου– *De jure belli ac pacis*, αποτελεί μια σαφή εκδήλωση του πνευματικού κινήματος που αναγγέλλει μια κοινωνικοποίηση η οποία χαρακτηρίζεται από την καθολικότητα του ορίζοντά της, γιατί ακριβώς δεν περιορίζεται στη διαχείριση του τοπικού ή του συγκυριακού αλλά έχει έναν οικουμενικό προσανατολισμό. Το ίδιο ισχύει για τη σκέψη του Hobbes, ο *Λεβιάθαν* του οποίου αναπαριστά τόσο την ανάγκη για μια παντοδύναμη αρχή που θα επιβάλλει την τάξη στο εσωτερικό της κοινωνίας όσο και αυτή που, ακόμα περισσότερο σύμφωνα με τον Jean Jaurés⁸, θα προωθεί το νόμο στο πεδίο των διεθνών σχέσεων όπου η φυσική κοινωνία του *Homo homini lupus* αντιστέκεται περισσότερο στον εκπολιτισμό.

Το Δυτικό κράτος θα διαμορφώσει αναμφίβολα ένα πλαίσιο όπου ο ιδιωτικός πόλεμος θα συνεχίζεται, σύμφωνα με τη γνωστή διατύπωση, με άλλα μέσα, θα είναι στο εξής κοινωνικός, ταξικός, ιδεολογικός. Ταυτόχρονα όμως θα πρέπει να επισημανθεί πως το πλαίσιο αυτό διαφέρει ποιοτικά απ' όλα τα ανάλογα ιστορικά προϊόντα γιατί στηρίχθηκε, όπως επισημάνθηκε από τον Marc Bloch⁹, σε ένα στοιχείο μοναδικό, το οποίο χαρακτηρίζει αποκλειστικά τη Δυτική ιστορία και πάνω στο οποίο θα ορθωθεί το σύγχρονο κράτος δικαίου: το συμβόλαιο. Το κανονιστικό αυτό ιδίωμα καθιστά δυνατό το *consensus*, ακριβώς γιατί προκύπτει από την ελεύθερη βούληση των συμβαλλομένων, είναι αποτέλεσμα ορθολογικής επιλογής και, σαν τέτοιο, αποτελεί ιστορικό προϊόν απογυμνωμένο από μεταφυσικές εγγυήσεις. Στο σημείο αυτό το Δυτικό δικαιοκίνητο φαινόμενο, στο οποίο ενσωματώνεται το συμβόλαιο, συναντά τις μεταβολές στις σχέσεις κράτους¹⁰ και θρησκείας, δηλαδή την προοδευτική εκκοσμίκευση του κράτους, ακριβώς γιατί αυτή εδώ είναι προϋπόθεση ενός εξίσου εκκοσμιευμένου δικαίου. Ακόμα περισσότερο είναι, σύμφωνα με τον E. Morin¹¹, προϋπόθεση της ίδιας της δημοκρατίας.

Η εκκοσμίκευση του κράτους, πραγματοποιηθείσα στο τέλος μιας διαπάλης που κράτησε σχεδόν δέκα αιώνες, στηρίχθηκε κατ' αρχήν στο διαχωρισμό του από τα θρησκευτικά δόγματα και στη συνακόλουθη θεσμοποίηση της ελευθερίας της συνείδησης.

Η αποδοχή της διαφοράς γνώμης που προέκυψε σαν αρχή της νέας κοινωνικοποίησης αποτελεί την υπέρτατη δημοκρατική αξία και το θάβρο πάνω στο οποίο θα ορθωθεί η συνδιαλλαγή σαν θεμελιακή αρχή της κοινωνικής σχέσης. Η επιείκεια υπήρξε η χριστιανική αξία που βρέθηκε κατ' εξοχήν στο επίκεντρο της κοινωνικής και πολιτικής προβληματικής ενώ αποτέλεσε συχνά ένα από τα πλέον προνομιούχα θέματα της Δυτικής φιλοσοφικής σκέψης. Από θεμελιακό στοιχείο της χριστιανικής κουλτούρας η επιείκεια υπήρξε, σαν αρχή που νομιμοποιούσε τη διαφορά, συστατικό στοιχείο του ίδιου του κράτους, εφόσον η διάκριση αυτού εδώ από την κοινωνία των πολιτών κατέστη δυνατή χάρη στο γεγονός ότι οι γνώμες, μεταξύ των οποίων και οι θρησκευτικές δοξασίες, διατυπώνονται στα πλαίσια της τελευταίας ελεύθερα και με αμοιβαία ανοχή. Αυτό αποτελεί εξάλλου το θεμέλιο του Δυτικού ουμανισμού και το *credo* της σύγχρονης δημοκρατίας καθώς ακόμα και του ίδιου του πολιτισμού ο οποίος, όπως και η επιείκεια, οφείλονται εν πολλοίς στην «εξασθένιση του θρησκευτικού συναισθήματος» (Freud)¹². Στην αντίθετη περίπτωση, δε θα ήταν δυνατό αυτό που ο Morin θεωρεί σαν το «σημαντικότερο θησαυρό της Δυτικής κουλτούρας, δηλαδή τον κριτικό και αυτοκριτικό λόγο». Η παραγωγή αυτού του κοινωνικοπολιτισμικού πλαισίου παραπέμπει σε μια παράλληλη ανάδυση θεσμικών μορφωμάτων η οποία θεμελιώνεται στη σχετική αυτονομία του κράτους, στην ελευθερία της συνείδησης και της έκφρασης και στη διάκριση των εξουσιών η οποία την επικυρώνει και τη διασφαλίζει.

Η δημοκρατία, τέλος, στη σύγχρονη έκδοσή της αντιστοιχεί σε έναν ανθρώπινο τύπο με σημαντικές μεταλλαγές στην ψυχική του οικονομία, τέτοιες που να καθιστούν λειτουργική στο θεσμικό και κοινωνικό επίπεδο τη στάση της επιείκειας και τη διαμόρφωση ανάλογων κοινωνικών σχέσεων θεμελιωμένων στη συνδιαλλαγή και τη διαπραγμάτευση. Η εξέλιξη αυτή αντιστοιχεί στη διαδικασία εκπολιτισμού όπως την εννοεί ο N. Elias: χάρη στην εκπολιτιστική διαδικασία διευρύνονται τα περιθώρια και οι δυνατότητες για συνειδητή παρέμβαση εκ μέρους των ανθρώπων στο τυφλό παιχνίδι των αλληλεξαρτήσεων και στον ψυχικό *habitus*¹³. Γι' αυτόν τον ανθρώπινο τύπο ο πόλεμος και η ειρήνη τίθενται τόσο σαν προβλήματα της συνείδησης και του πολιτισμού όσο και σαν προβλήματα που είναι δυνατόν να αντιμετωπισθούν με συνείδηση και πολιτισμό. Όσο κι αν μια τέτοια προοπτική είναι καταδικασμένη σε μια περιορισμένη εφαρμογή για λόγους που αφορούν στην ίδια τη φύση του ανθρώπινου ψυχικού μηχανισμού

και στα όρια που αυτός θέτει στον εκπολιτισμό του ανθρώπου (Freud)¹⁴, εν τούτοις συνιστά μια αναμφισβήτητη πραγματικότητα.

Στην ίδια οπτική, για πολλά ρεύματα σκέψης, όπως αυτά που κινήθηκαν στα ίχνη του φροϋδομαρξισμού και του υπαρξισμού, το πρόβλημα της ειρήνης, ως πρόβλημα του πολιτισμού και της δημοκρατίας, αποτελεί συνάρτηση της αναπτυσσόμενης συνείδησης του ελεύθερου ατόμου και των συνακόλουθων μεταβολών του περιεχομένου της κοινωνικής του δράσης. Ο σκοπός και το περιεχόμενο της εκπαίδευσης οφείλουν να ενσωματώνουν το σχέδιο μιας κοινωνικής δυναμικής που να αναδεικνύει το λόγο σε εργαλείο με αύξουσα βαρύτητα στην οικοδόμηση των κοινωνικών σχέσεων, ενώ ταυτόχρονα θα μειώνεται η επιρροή των ασυνείδητων και θυμικών στοιχείων της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Η αντίληψη αυτή προτάσσει τη δυνατότητα της συνειδητοποίησης απ' τον άνθρωπο των ιδίων του των πράξεων, των κινδύνων που αυτές εμπρικλείουν και των καθηκόντων που απορρέουν, για την πρόβλεψη και τη θεραπεία των παθολογικών αποκλίσεων. Την προβληματική αυτή καθώς και τα ζητήματα που εγείρονται αναπτύσσει ο K. Jaspers σε μια από τις εμβριθέστερες πραγματείες που γράφτηκαν μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο για τη δημοκρατία και τη διεθνή ειρήνη¹⁵. Η οικοδόμηση μιας νέας συνείδησης που να κάνει δυνατή την επικοινωνία ανάμεσα στις ατομικότητες που αποτελούν την ανθρώπινη κοινότητα δεν μπορεί, κατά τον Jaspers, να προσέλθει παρά από την κατίσχυση του λόγου και την ταυτόχρονη συνειδητοποίηση των ορίων του, δηλαδή τη μετριοπάθεια στη διατύπωση της γνώμης που μόνον η «διάφανη κριτική των δυνατοτήτων της ανθρώπινης γνώσης επιτρέπει». Είμαστε εδώ, αναμφίβολα, στην καρδιά της παράδοσης του ευρωπαϊκού Διαφωτισμού και της προβληματικής της σύγχρονης-Δυτικής δημοκρατίας.

Είναι αναμφισβήτητο πως τα στοιχεία που συνθέτουν το φαινόμενο της δημοκρατίας συνιστούν μια δυναμική εντοπισμένη σε μια συγκεκριμένη ιστορική ζώνη η οποία ηγεμονεύει στον υπόλοιπο κόσμο τόσο οικονομικά και πολιτικά όσο και πολιτιστικά. Μακράν του να είναι μια φορμαλιστική κατασκευή δυνάμενη να μεταφερθεί σε τρίτες χώρες και να λειτουργήσει εξίσου αποτελεσματικά όσο και στις χώρες-μητέρες, το θεσμικό οπλοστάσιο της δημοκρατίας είναι συνάρτηση μιας πολιτικής κουλτούρας, είναι δηλαδή η εξωτερίκευση-μορφοποίηση του κοινωνικού και πολιτισμικού περιεχομένου των κοινωνικών σχέσεων που αναπτύχθηκαν ιστορικά στις Δυτικές χώρες. Η κυριαρχία του νόμου

στις Δυτικές κοινωνίες δε συνδυάστηκε μόνο με τις πολιτισμικές μεταβολές στις οποίες αναφερθήκαμε αλλά έγινε δυνατή και χάρη σε μια αναδιάρθρωση των θεμελίων του κοινωνικού χώρου, του οποίου το κράτος πρόνοιας αποτελεί την πιο έκδηλη έκφραση. Η επιβολή του νόμου στις διεθνείς σχέσεις και η δημιουργία ενός διεθνούς ειρηνικού κοινωνικού περιβάλλοντος ανάλογου με αυτού των δυτικών δημοκρατικών χωρών μπορεί να διαχωρισθεί από μια αντίστοιχη αναδιάρθρωση του παγκόσμιου κοινωνικού χάρτη; Η κυριαρχία του νόμου θα συνδυάσει μια δυναμική των ανθρώπινων δικαιωμάτων σε παγκόσμια κλίμακα ή θα είναι ένα μέσον που θα διαιωνίσει τη Δυτική ηγεμονία με απλά «ειρηνικότερο» τρόπο, άρα θα είναι και μια υποθήκη για μελλοντικούς πολέμους; Πριν προσεγγίσουμε αυτά τα ερωτήματα προβάλλει ένα άλλο το οποίο προηγείται λογικά: Σε ποιο βαθμό η μεταφορά και διάδοση των δημοκρατικών αρχών στον κόσμο είναι εφικτή και ποιά είναι τα όρια της αποτελεσματικότητάς τους για την ειρήνη;

Η διάδοση των δημοκρατικών αρχών και η αποτελεσματικότητά της

*«Είναι πάντοτε δυνατόν να ενώσεις με τα δεσμά της αγάπης μια μεγαλύτερη μάζα ανθρώπων, φτάνει να αφήσεις απ' έξω αρκετούς που θα εισπράττουν τα χτυπήματα»
S. Freud, Πολιτισμός, πηγή δυστυχίας*

Ζούμε σήμερα στην εποχή της «μπαναλοποίησης» της δημοκρατίας με τη διπλή έννοια του όρου: ως γεγονός κοινότοπο και καθημερινό και ως γεγονός κυρίαρχο –στην– καθημερινότητα. Η εμφύτευση των δημοκρατικών θεσμών σε χώρες που δεν ανήκουν στο Δυτικό ιστορικό χώρο είναι εξ ορισμού προβληματική. Γνωρίζουμε ήδη από την εποχή της Β' Γαλλικής Δημοκρατίας πως οι αντιπροσωπευτικοί θεσμοί και η καθολική ψηφοφορία μπορούν να αποτελέσουν μέσο νομιμοποίησης ακόμα και αντιδραστικών πολιτικών προσανατολισμών, ενώ είναι βέβαιο πως οι ίδιοι θεσμοί δεν αντιπροσωπεύουν για πολλές χώρες του τρίτου κόσμου τίποτε περισσότερο από ένα μηχανισμό επιβολής μιας εξίσου αυταρχικής με τα δικτατορικά καθεστώτα διακυβέρνησης, δηλαδή ένα μηχανισμό απογυμνωμένο από τα νοήματα και την αντίστοιχη κοινωνική συνείδηση (Durkheim) που το συνοδεύουν

ως ιστορικό προϊόν¹⁶. Ο έλεγχος των μηχανισμών εκπροσώπησης, το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, η συγκεντρωτική μορφή της κοινωνικής και της πολιτικής εξουσίας, η ανυπαρξία παραγωγικής υποδομής σε συνδυασμό με την κυριαρχία της παραδοσιακής κουλτούρας συμβαδίζουν συχνά με μοντέρνους πολιτικο-νομικούς θεσμούς δανεισμένους από τη Δύση. Η ύπαρξη των θεσμών αυτών δεν αναιρεί από μόνη της το συγκεντρωτικό-πατριαρχικό μοντέλο των σχέσεων εξουσίας ούτε την κοινωνική-πολιτική αστάθεια η οποία βρίσκει συχνά διέξοδο στη βία, τόσο στο εσωτερικό των χωρών αυτών όσο και στις διεθνείς σχέσεις τους.

Η διάδοση της δημοκρατίας και των αρχών της είναι προφανώς μια υπόθεση πολύ πιο πολύπλοκη απ' ότι αφήνουν να φανεί οι ιδεολογικές αντιπαραθέσεις και οι πολιτικές σκοπιμότητες που κρύβονται συχνά πίσω από τη στάση των χωρών της Δύσης στα προβλήματα του τρίτου κόσμου. Για παράδειγμα, η δημοκρατία στο απελευθερωθέν Κουβέιτ, η οποία προβλήθηκε από τα Δυτικά μέσα ενημέρωσης σαν ένα χρέος της ηγεσίας του κράτους αυτού προς την απελευθερώτρια Δύση, δεν προϋποθέτει απλά και μόνο την υιοθέτηση των αντιπροσωπευτικών θεσμών και της καθολικής ψηφοφορίας. Προϋποθέτει ταυτόχρονα την υιοθέτηση σημαντικών στοιχείων του κοινωνικο-πολιτισμικού μοντέλου της Δύσης¹⁷, γεγονός το οποίο ενέχει αναγκαία τη μερική αποδιάρθρωση ή και καταστροφή των θεμελίων της τοπικής κουλτούρας και κατ' επέκταση του ίδιου του κοινωνικού της ιστού. Η θεσμοθέτηση των δημοκρατικών αρχών στις κοινωνίες αυτού του τύπου, ως αποτέλεσμα όχι μιας εγγενούς κοινωνικο-πολιτισμικής δυναμικής αλλά ως συνέπεια εξωγενών παραγόντων, θα θέσει αναμφίβολα σε κίνδυνο την κοινωνική τους συνοχή με πιθανότερο σενάριο την εκ νέου διάνοιξη του δρόμου προς τη βία, γιατί ακριβώς μια *θεσμική και κοινωνική διαχείριση των διαφοροποιήσεων* που θα προκύψουν, δηλαδή ο διακανονισμός τους με διαπραγματεύσεις σύμφωνα με το Δυτικό-δημοκρατικό μοντέλο δεν είναι αποτελεσματική.

Είναι φανερό πως ο εκδημοκρατισμός σύμφωνα με το Δυτικό μοντέλο δεν μπορεί να επιτευχθεί σε αυτές τις κοινωνίες χωρίς τον κίνδυνο να προκληθεί μια ρήξη στις εσωτερικές ισορροπίες τους, τέτοια που μπορεί να αποδειχθεί γενεσιουργός νέων κοινωνικών αναστατώσεων και βίας. Χωρίς αυτό να αποτελεί ταυτόχρονα ένα τρόπο αποπληρωμής του κόστους μιας υποτιθέμενης δημοκρατικής ανέλιξης, αντίθετα. Ποιά από τις κοινωνίες του τρίτου κόσμου θα μπορούσε να επιλέξει –αν υποτεθεί πως κάτι τέτοιο είναι δυνατόν να αποτελέσει αντικείμενο ορθολογικής

επιλογής των ηγετικών τους τάξεων— μian εκκοσμίκευση Δυτικού τύπου —με ελευθερία της συνείδησης και της έκφρασης, με πολιτική αντιπολίτευση και πλουραλισμό— χωρίς τον κίνδυνο διάβρωσης των κοινωνικών της θεμελίων, δηλαδή της ίδιας της ταυτότητάς της¹⁸;

Εξάλλου, η μεταφορά του δημοκρατικού νομικο-θεσμικού πλαισίου¹⁹ δεν είναι βέβαιο ότι θα διαμόρφωνε από μόνη της έναν κοινωνικό χώρο περισσότερο ειρηνικό από πριν, αν συγκρίνουμε την αποτελεσματικότητα των παραδοσιακών θεσμών ενός παρόμοιου με του Κουβέϊτ τύπου καθεστώτος, αυτού της Σαουδικής Αραβίας, με την αποτελεσματικότητα ενός κοινοβουλευτικού καθεστώτος σαν του Πακιστάν ή των Ινδιών. Το υψηλό βιοτικό επίπεδο αποτελεί ένα σημαντικό επιχείρημα, δεν αρκεί όμως για να εξηγηθεί η απουσία «κοινωνικού πολέμου» στη σαουδαραβική κοινωνία, όπως και οι δημοκρατικοί-αντιπροσωπευτικοί θεσμοί των Ινδιών²⁰ δεν αρκούν για την εγκαθίδρυση ενός ειρηνικού κοινωνικού χώρου κατά το Δυτικό μοντέλο. Στην ίδια λογική θα επισημάνουμε ακόμα πως το μεγαλύτερο πρόβλημα των νέων βιομηχανικών χωρών του Ειρηνικού, οι οποίες και υψηλό βιοτικό επίπεδο απέκτησαν και τους συνταγματικούς θεσμούς υιοθέτησαν, είναι αυτό του πλουραλισμού²¹ ενώ για μια Ιαπωνία εύπορη και δημοκρατική υπάρχει πάντα ο κίνδυνος, μέσα από τα υπερμοντέρνα εργαστήριά της, να ξεπηδήσει ένας νέος εθνικισμός εξίσου μιλιταριστικός με αυτόν του παρελθόντος²². Η ίδια η χώρα μας εξάλλου, όπως και η Πορτογαλία και η Ισπανία²³ που υιοθέτησαν αντιπροσωπευτικούς θεσμούς εδώ και περισσότερο από ενάμισο αιώνα δεν κατάφεραν παρά μόλις τώρα, μετά από μια μακρά περίοδο αυταρχικών μορφών διακυβέρνησης, να αποκτήσουν σχετικά σταθερούς δημοκρατικούς θεσμούς, και αυτό σε μεγάλο βαθμό χάρη τόσο στην οικονομική και τεχνολογική συνδρομή όσο και στην πολιτισμική επιρροή της Δύσης. Η επιρροή δε αυτή κατέστη σχετικά αποτελεσματική και λόγω της μακρόχρονης δοκιμασίας των αντιπροσωπευτικών θεσμών και λόγω της χριστιανικής κουλτούρας των παραπάνω χωρών η οποία υποβοήθησε σε ένα βαθμό τη λειτουργία τους.

Είναι πρόδηλο πως το πρόβλημα τίθεται με ακόμα πιο προβληματικούς όρους για κοινωνίες που είναι περισσότερο απομακρυσμένες από τη Δυτική ιστορική ζώνη. Το Δυτικό θεσμικό μοντέλο καθώς και οι αξίες που αποτελούν το υπόστρωμά του έχουν συναντήσει την αντίδραση των παραδοσιακών κοινωνιών ενώ την ίδια στιγμή παρατηρείται μια στροφή στα πλέον παραδοσιακά στοιχεία που συνιστούν την ταυτότητα των κοινωνιών οι οποίες

υποβάλλονται σε «εκσυγχρονιστική θεραπεία» με μια παράλληλη ένταση του «εσωτερικού πολέμου»²⁴. Η παλινόρθωση στο Ιράν ενάντια στους Παχλεβί, ο χρονίζων εκσυγχρονισμός των αφρικανικών χωρών, οι εξεγέρσεις των αγροτών στο Μεξικό με τη συνακόλουθη ενίσχυση αυταρχικών τρόπων διακυβέρνησης στη χώρα αυτή ή και, πιο πρόσφατα, το δημοκρατικό πείραμα της περεστρόϊκα, που σήμερα φαίνεται να προσκρούει τόσο στις κοινωνικές όσο και στις πολιτισμικές αντιστάσεις μιας κοινωνίας προσδεμένης σε εξουσιαστικές σχέσεις οι οποίες αντλούν απ' την παράδοση του ρωσικού εθνικισμού²⁵, δικαιώνοντας έτσι εν μέρει αναλύσεις περί της μη μεταλλαξιμότητας του homo sovieticus σαν αυτή του Α. Ζηνόβιεφ, αποτελούν τα απτά παραδείγματα ενός πραγματικά προβληματικού δημοκρατικού μεταβολισμού στις μη Δυτικές χώρες. Το πρόβλημα όμως της διάδοσης της δημοκρατίας και των αρχών της στον πλανήτη συνδέεται ταυτόχρονα και με μια ιδεολογική λειτουργία του δημοκρατικού λόγου στις διεθνείς σχέσεις, λειτουργία που αποτελεί εκδήλωση της αντίφασης στη βάση της οποίας οικοδομήθηκε η ίδια η σύγχρονη δημοκρατία.

Είναι γεγονός πως για τους οπαδούς της η δημοκρατία αποτελεί μια απόλυτη δοξασία με οικουμενική ισχύ και αξία, αποτελεί δηλαδή μια ιδεολογία. Ως τέτοια, δηλαδή ως πολιτισμική καθολικότητα ταυτόσημη με μια νοηματική αναπαράσταση της ανθρώπινης σχέσης με τον κόσμο, η δημοκρατία αποτελεί την κοινή πολιτισμική αναφορά των Δυτικών εθνών στην οποία θεμελιώνεται η αντίθεσή τους με τον υπόλοιπο κόσμο και η εγκαθίδρυση ενός είδους παγκόσμιου απαρτχάϊντ²⁶. Παρά το γεγονός ότι η επίκλησή της στις διεθνείς σχέσεις είναι όλο και συχνότερη, τόσο από τις καταπιεζόμενες εθνότητες όσο και από τις ίδιες τις δημοκρατίες της Δύσης, η ιδεολογική διάσταση και λειτουργία της δημοκρατίας στις Δυτικές κοινωνίες συνιστά μια πηγή αντιθέσεων που διατυπώνονται συχνά είτε με τη μορφή απόρριψης συνολικά του Δυτικού πολιτισμού²⁷ είτε, αντιστρόφως, με την υπεράσπισή του –στάση η οποία και στις δύο περιπτώσεις εγγράφει τον πόλεμο στο πεδίο των εγγενών τάσεων του διεθνούς χώρου.

Κάθε ιδεολογία προϋποθέτει ένα μέτρο αξιολόγησης και αυτό της το προσφέρουν πάνω απ' όλα οι αντίπαλοί της: «φανταστείτε μόνο αυτό το φρικιαστικό», λέει ο P. Bruckner: «όλον τον πλανήτη να διαθέτει ηλεκτρικό ρεύμα και κοινοβουλευτικές εκλογές»²⁸. Αν ήδη από το 18ο αιώνα οι Άγγλοι διανοούμενοι εκόμπαζαν για την ανωτερότητα των πολιτικών θεσμών της χώρας

τους –ενώ σήμερα στις αγγλοσαξωνικές χώρες επικρατεί η πεποίθηση ότι αποτελούν υποδείγματα δημοκρατίας²⁹– η διάχυση μιας τέτοιας άποψης δεν υπήρξε λιγότερο ένα όπλο προς πολιτική και ιδεολογική χρήση στην κατεύθυνση της καλλιέργειας και ενίσχυσης του αγγλικού εθνικισμού. Κατ' ανάλογο τρόπο οι Δυτικοί προβάλλουν σήμερα τις θεμελιακές αξίες των συστημάτων τους συνδυάζοντάς τες με πρακτικές που νομιμοποιούν την ίδια τη δημοκρατική ιδεολογία και κατ' επέκταση τον τρόπο ύπαρξης των Δυτικών εθνών.

Αν οι Άγγλοι έκαναν τον πόλεμο στις Μαλβίνες με τη διπλή σημαία του εθνικισμού και του διεθνούς δικαίου, του οποίου όμως την ερμηνεία ανέλαβαν και εξετέλεσαν οι ίδιοι, οι Αμερικανοί προέταξαν στην υπόθεση του Κόλπου το διεθνές δίκαιο και το νόμο: εκείνο που προβλήθηκε από το λόγο της πολιτικής εξουσίας προς την αμερικάνικη κοινή γνώμη ήταν πράγματι η ιδέα του νόμου, η οποία αποτελεί θεμελιακό στοιχείο των Δυτικών κοινωνικο-πολιτικών συστημάτων, είναι γι' αυτά κατά κάποιον τρόπο μια *Raison d' Etat*³⁰. Στην πραγματικότητα δηλαδή, ο νόμος δε λειτουργεί παρά σαν ένα συστατικό στοιχείο του ίδιου του αγγλοσαξωνικού εθνικισμού, όπως εξάλλου και των άλλων Δυτικών εθνικισμών.

Έτσι, και στις δύο περιπτώσεις, με την επίκληση του νόμου νομιμοποιούνταν ο πόλεμος προς τα μέσα νομιμοποιώντας και ισχυροποιώντας ταυτόχρονα και την πολιτική εξουσία. Παρατηρείται εδώ το παράδοξο ο πόλεμος να ενεργοποιεί το νόμο και κατ' επέκταση τη δημοκρατία και τους μηχανισμούς ειρήνευσης, η δε ανάγκη πρακτικής εφαρμογής του νόμου να παράγει με τη σειρά της τον πόλεμο, έστω κι αν αυτός διεξάγεται υπέρ και στο όνομα της δημοκρατίας. Πρόκειται για μια παραλλαγή της λογικής στην οποία ερείδεται η θεωρία της «εξαγωγής της κρίσης», μόνο που στην περίπτωσή μας παίρνει τη μορφή της «εισαγωγής νομιμότητας». Θα πρέπει, σύμφωνα με τη συλλογιστική αυτή, να συμπεράνουμε πως, ως ιδεολογία μιας σειράς κρατών-εθνών και ως πολιτισμικό στοιχείο προσδιοριστικό της εθνικής τους ταυτότητας, η δημοκρατία προϋποθέτει για να επιζήσει μιας μορφής αντίθεση με το «μη δημοκρατικό κόσμο» ο οποίος αποτελεί και το μέτρο της αξιολόγησής της, προϋποθέτει δηλαδή έναν εχθρό³¹ και κατά συνέπεια ένα δυνάμει πόλεμο. Ο πόλεμος αυτός παίρνει σήμερα τη μορφή της «νόμιμης» παρέμβασης των Δυτικών χωρών η δράση των οποίων εμφανίζεται να έχει ως σκοπό τη διόρθωση των αδικιών που διαπράττονται στις «απολίτιστες ακόμα χώρες», δηλαδή την παρέμβαση που σκοπεύει μεν

στην επιβολή του νόμου, αλλά της οποίας η αδήλωτη πρόθεση είναι η διά της βίας επιβεβαίωση των δημοκρατικών αξιών. Ο μη δημοκρατικός κόσμος αποτελεί για τη Δύση μια σημαντική πηγή από την οποία αντλεί, πιο συγκεκριμένα απομυζά την αναγκαία για τη νομιμοποίηση του δικού του κόσμου (αυτο) πεποίθηση.

Όσο κι αν αυτό φαίνεται παράδοξο, μια τέτοια εκδοχή δε στερείται αλήθειας, ιδιαίτερα δε αν σκεφτούμε πως η θεμελιακή πράξη της σύγχρονης δημοκρατίας, δηλαδή η Γαλλική Επανάσταση, συνοδεύτηκε από έναν πόλεμο ο οποίος, μέσα από τον εκμηδενισμό των εξωτερικών αντιπάλων, αναζητούσε την προς τα μέσα νομιμοποίηση του νέου καθεστώτος, ήταν δηλαδή ένας πόλεμος στην υπηρεσία της πολιτικής³² και ταυτόχρονα του έθνους. Θα τολμούσαμε δε συνειρμικά να πούμε ότι ο πόλεμος αυτός, έχοντας πλέον επιτάξει σ' ένα βαθμό την πολιτική, συνεχίζεται σήμερα με άλλους όρους και με την επιπλέον διαφορά πως τη θέση της Γαλλίας έχει πάρει ο Δυτικός κόσμος στο σύνολό του. Χωρίς αυτό να σημαίνει πως η παραπάνω αντίθεση εκφράζεται παντού με τον ίδιο τρόπο και με την ίδια ένταση. Η εθνικιστική και θρησκευτική έχθρα μεταξύ του αραβικού κόσμου και της Δύσης³³ αποτελεί μια ακραία έκφραση του χάσματος που χωρίζει τις δημοκρατίες της Δύσης από τον υπόλοιπο κόσμο.

Η ιδεολογική θέση περί της καθολικότητας και περί της ανωτερότητας της δημοκρατίας και των αρχών της, γεγονός που παραπέμπει στο γνωστό ζήτημα του ευρωκεντρισμού ή στον –καταγγελθέντα από τον Σολτζενίτσιν– αμερικανοκεντρισμό, ανάγει τις Δυτικές κοινωνίες σε αυτόκλητους χωροφύλακες του κόσμου διαμορφώνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο τους όρους μιας δυνάμει αντίθεσης με τα έθνη εκείνα για τα οποία οι δημοκρατικές αρχές αποτελούν υπόθεση των Δυτικών κρατών. Το γεγονός ότι τα ίδια αυτά έθνη τις επικαλούνται συχνά δε μεταβάλλει την παραπάνω εκτίμηση διότι, στην πραγματικότητα, το πράττουν επιλεκτικά και σύμφωνα με τα συγκυριακά εθνικά τους συμφέροντα. Είναι πράγματι δύσκολο να φανταστούμε μια ομάδα μη Δυτικών κρατών να παρεμβαίνουν σε μια περιοχή του κόσμου για να επιβάλουν το δίκαιο θυσιάζοντας για έναν τέτοιο σκοπό ανθρώπινες ζωές και χρησιμοποιώντας κάθε διαθέσιμο μέσο, δίνοντας δηλαδή σε μια τέτοια επιχείρηση τον χαρακτήρα μιας νομιμοποιημένης εθνικής υπόθεσης.

Αξίζει να επισημάνουμε όμως πως, ακόμα κι αν δεχθούμε ότι οι Δυτικές δημοκρατικές χώρες μπορούν να νομιμοποιήσουν τον πόλεμο χρησιμοποιώντας τον ως μέσον επιβολής του νόμου στις διεθνείς σχέσεις ή να τον προβάλλουν ως πρόσχημα ώστε να

προωθήσουν τα συμφέροντά τους, ο ίδιος ο νόμος και οι αρχές τις οποίες εμπεριέχει περιορίζουν εξ αντικειμένου την πολεμική δράση τους, με την έννοια ότι δεν μπορούν να προθούν εύκολα σε πολεμικές ενέργειες εάν δεν υπάρχει ταυτόχρονα η περί της συμφωνίας με το δίκαιο καλή μαρτυρία η οποία προσφέρει την αναγκαία νομιμοποιητική βάση. Αντίθετα, για τα αυταρχικά ή ολοκληρωτικά καθεστώτα, η ανυπαρξία αυτού του ανασταλτικού παράγοντα ανάγει τον πόλεμο και την ανάγκη του εχθρού σε δυνατότητα με ευρύτερα περιθώρια εσωτερικής νομιμοποίησης. Το στοιχείο αυτό ερμηνεύει σε μεγάλο βαθμό την επιθετικότητα που χαρακτηρίζει τις διεθνείς σχέσεις των καθεστώτων του τρίτου κόσμου.

Σύμφωνα με την παραπάνω συλλογιστική οι μη Δυτικές χώρες δε θα είχαν ούτε λόγους ούτε συμφέρον να διαδοθεί η δημοκρατία και οι αρχές της στον κόσμο. Πέρα όμως από αυτό το «υποκειμενικό» γεγονός, μια τέτοια προοπτική δε θα ήταν δυνατή και γιατί το πρόβλημα του πολέμου, τόσο γενικά όσο και ως «νομιμοποιημένη» επιλογή, είναι ταυτόχρονα ένα πρόβλημα με οικονομικές αιτίες και ως τέτοιο δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί με δημοκρατικές διαδικασίες: ο διεθνής χώρος δεν έχει τα στοιχεία και τα χαρακτηριστικά εκείνα που επέτρεψαν στα Δυτικά κράτη-έθνη να συνδυάσουν τη δημοκρατία με την ανακατανομή του πλούτου στα όρια των εθνικών κοινωνιών στην οποία στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό η συνοχή τους.

Πράγματι, αν η δημοκρατία είναι σήμερα ένα επίκαιρο θέμα στο διεθνή χώρο είναι κυρίως από τη σκοπιά των σχέσεων των πλούσιων με τις φτωχές χώρες και της ανακατανομής του παγκόσμιου προϊόντος. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι οι πιο πλούσιες χώρες ταυτίζονται σχεδόν με εκείνες που διαθέτουν δημοκρατικά καθεστώτα, ούτε το ότι το πρόβλημα των κοινωνικών ανισοτήτων αντιμετωπίστηκε με μεγαλύτερη επιτυχία σε αυτές τις χώρες. Η αποτελεσματικότητα του νόμου και γενικότερα των δημοκρατικών αρχών στις Δυτικές κοινωνίες, παράλληλα με τον πολιτισμικό παράγοντα, υπήρξε συνάρτηση των λύσεων που δόθηκαν στο κοινωνικό πρόβλημα καθώς και σ' αυτό της ανακατανομής του κοινωνικού πλούτου. Μένει να αποδειχθεί κατά πόσο η ιδέα της ανακατανομής του πλούτου είναι εφαρμόσιμη στις διεθνείς σχέσεις σε συνάρτηση με την αναγγελθείσα νέα λειτουργία του δικαίου.

Το δίκαιο και τα δικαιώματα στο διεθνή χώρο

Η μορφοποίηση της Δυτικής δημοκρατίας υπήρξε το σύνθετο αποτέλεσμα συγκεκριμένων γενετικών σχέσεων. Για αναλυτικούς λόγους απομονώσαμε τα σημαντικότερα στοιχεία της τονίζοντας ιδιαίτερα την κεντρική σημασία της διαπλοκής του νομικού-θεσμικού πλαισίου με το πολιτισμικό υπόστρωμα. Ακόμα, θέσαμε εξ αρχής το ζήτημα της ιδεολογικής λειτουργίας των δικαιωμάτων ως παράμετρο η οποία είναι αναπόσπαστα συνδεδεμένη με το ίδιο το Δυτικό κανονιστικό σύστημα ως κοινωνικό φαινόμενο και με το αντίστοιχο θεσμικό παράγωγο, το κράτος δικαίου. Το ερώτημα που τίθεται σήμερα συνίσταται στο κατά πόσο είναι δυνατή η δημιουργία ενός αντίστοιχου νομικού πλαισίου στις διεθνείς σχέσεις. Πολλοί προβάλλουν την ανάγκη ενός διεθνούς οργάνου με ποινική δικαιοδοσία και ταυτόχρονα προικισμένο με μηχανισμούς εφαρμογής των αποφάσεών του, ενώ από άλλους έχει τεθεί κατά καιρούς το ζήτημα του μετασχηματισμού του ΟΗΕ σε ένα υπερκράτος που θα επιβάλλει το δίκαιο στις διεθνείς διενέξεις. Ποιές είναι οι προϋποθέσεις για την επιτυχία ενός τέτοιου εγχειρήματος και ποιές είναι οι πιθανές μορφές ενός δημοκρατικού διεθνούς νομικού συστήματος;

Θα πρέπει κατ' αρχήν να τονίσουμε πως ένα θεσμικό-νομικό πλαίσιο ανάλογο με αυτό των δημοκρατικών κοινωνιών θα ισοδυναμούσε με ένα παγκόσμιο κράτος δικαίου το οποίο θα κατείχε ταυτόχρονα το μονοπώλιο της νόμιμης βίας και θα ήταν σχετικά ουδέτερο-αυτόνομο απέναντι στα συγκρουόμενα συμφέροντα. Αυτή η προοπτική αποκλείεται εξ ορισμού τόσο επειδή το κράτος δικαίου συνδέεται με τους νομιμοποιητικούς μηχανισμούς και την αντίστοιχη κοινωνική συνείδηση που χαρακτηρίζουν ιστορικά το μοντέρνο κράτος-έθνος, άρα δεν είναι εφαρμόσιμο σε ένα εντελώς διαφορετικό χωροχρονικό πλαίσιο, όσο και διότι θα σήμαινε τη θεσμοποιημένη απεμπόληση της κυριαρχίας των κρατών.

Φαίνεται αντίθετα πως η μοναδική δυνατότητα δημιουργίας ενός διεθνούς μηχανισμού «απόδοσης του δικαίου» συνδέεται αναγκαία με μια περιορισμένης εμβέλειας συμμαχία των μεγάλων Δυνάμεων του πλανήτη, και αυτό στην υποθετική περίπτωση όπου θα υπήρχε σύμπτωση των συμφερόντων τους. Το παράδειγμα της επέμβασης στον Κόλπο προσφέρει την εικόνα αλλά και τα όρια εντός των οποίων μια τέτοια συμμαχία μπορεί να πραγματοποιηθεί. Είναι αναμφισβήτητο πως η αποτελεσματικό-

τητα αυτής της επιχείρησης οφείλεται σε μια λεπτή όσο και εύθραυστη ισορροπία συμφερόντων των ενεχομένων στη σύγκρουση, από τη μια, και στην παρουσία μιας γιγαντιαίας επιτελικής δύναμης, από την άλλη³⁴. Είναι εξίσου αναμφισβήτητο πως μετά την έκλειψη του διπολικού ανταγωνισμού στο διεθνή χώρο οι δυνατότητες για σύμπληξη συμμαχιών ανάλογης μορφής παρουσιάζονται αυξημένες. Όμως οι δυνατότητες αυτές φαίνεται να υποτάσσονται στο νόμο του ισχυροτέρου και σε κάθε περίπτωση να εντάσσονται σε μια ιδιαίτερη κλίμακα αξιολογήσεων και συμφερόντων³⁵ που αξιώνουν να έχουν ένα καθολικό χαρακτήρα ενώ στην πραγματικότητα έχουν ένα γνωστό πάτρονα: οι Ηνωμένες Πολιτείες –καθώς και η Δύση στο σύνολό της– εμφανίζονται όλο και περισσότερο σήμερα ως οι εκφραστές «της συνείδησης της διεθνούς κοινότητας» και ως οι κατ' εξοχήν προπαγανδιστές των δημοκρατικών αξιών ανά τον κόσμο.

Είναι βέβαιο πως σε ένα τέτοιο ρόλο θα έχουν συμμάχους το σύνολο του Δυτικού κόσμου, τις πλούσιες μη Δυτικές χώρες και κατά περίπτωση κάποιες από αυτές του τρίτου κόσμου. Το νέο δίκαιο δε θα διαφέρει όμως ουσιαστικά από το παλιό αφού δε θα στηρίζεται σε θεμελιακά νέες αρχές και, σε κάθε περίπτωση, δε θα είναι τίποτε περισσότερο από μια διεύρυνση του πεδίου εφαρμογής του ήδη υπάρχοντος. Θα είναι ένα δίκαιο απογυμνωμένο από την έννοια τόσο των πολιτικών δικαιωμάτων –στην οποία ερείδεται ο θεσμοποιημένος έλεγχος της εξουσίας– όσο και των ανθρώπινων δικαιωμάτων– χάρη στα οποία διαμορφώθηκε ένας δικαιότερος και ειρηνικότερος κοινωνικός χώρος στις Δυτικές χώρες.

Μια αναδιάταξη του παγκόσμιου κοινωνικού χάρτη προϋποθέτει πάνω απ' όλα μια άλλη λειτουργία του δικαίου: ωστόσο, ένα παγκόσμιο κράτος πρόνοιας –αναγκαίο παράγωγο του κράτους δικαίου και της συναφούς ιδεολογίας των ανθρώπινων δικαιωμάτων– είναι περισσότερο μια ουτοπία και ένα ιδεολόγημα παρά ένα ρεαλιστικό σχέδιο για μια νέα διεθνή τάξη πραγμάτων. Αυτή εδώ δεν μπορεί να συνδυάσει την εφαρμογή της δημοκρατίας στις διεθνείς σχέσεις αλλά μάλλον την ισχύ των κανόνων που θεμελιώνουν τη φιλελεύθερη οικονομική αντίληψη περί ανταγωνισμού –γενεσιουργό των ανισοτήτων μεταξύ των βιομηχανικών χωρών και του υπόλοιπου κόσμου. Ταυτόχρονα, είναι χάρη σε αυτήν την ανισότητα που θεμελιώνεται και καθίσταται αποτελεσματική η δημοκρατία στις Δυτικές χώρες: όντας αξεχώριστη από την οικονομική της βάση, η Δυτική δημοκρατία απομυζά τους αναγκαίους πόρους της από τον υπόλοιπο κόσμο ακριβώς

χάρη στις άνισες καπιταλιστικού χαρακτήρα διεθνείς οικονομικές σχέσεις.

Ο καπιταλισμός και η σύγχρονη δημοκρατία είναι αναπόσπαστα συνδεδεμένοι με την έννοια ότι και οι δύο προϋποθέτουν την αδιάκοπη αύξηση της παραγωγής την οποία γεννά, αφ' ενός το μοντέλο της αγοράς στο οποίο θεμελιώνεται η λογική της διαρκούς κεφαλαιακής συσσώρευσης, αφ' ετέρου ο πολλαπλασιασμός των καταναλωτικών αναγκών ως συνάρτηση της διανεμητικής κοινωνικής δικαιοσύνης. Το παραγωγικό μοντέλο των Δυτικών δημοκρατιών οδηγεί στην αύξηση της απόστασης ανάμεσα στις πλούσιες και τις φτωχές χώρες, στην άγρια εκμετάλλευση των τελευταίων σε συνδυασμό με την καταστροφή των πλουτοπαραγωγικών τους πηγών³⁶ και στη συνεχή διεύρυνση της εξαθλίωσης του τρίτου κόσμου. Τι καλύτερη υποθήκη για τη συντήρηση και αναπαραγωγή των αιτίων που παράγουν τον πόλεμο! Συνεπώς, μια αναδιάταξη του παγκόσμιου κοινωνικού χάρτη είναι αξεχώριστη όχι μόνο από την εφεύρεση και την κυριαρχία ενός διαφορετικού οικονομικού μοντέλου αλλά και ενός νέου περιεχομένου της δημοκρατίας στις Δυτικές χώρες. Ποιό είναι λοιπόν το μέλλον της ειρήνης στις διεθνείς σχέσεις σύμφωνα με την ανάλυσή μας; Είναι φανερό πως οι δυνατότητες για ισχύ των δημοκρατικών αρχών στο διεθνή χώρο θα καθοριστούν από την ίδια τη δημοκρατική δυναμική και τις επιπτώσεις της στον εξωτερικό του ιστορικού της πεδίου χώρο, θα προέλθουν δηλαδή από δύο συνδυασμένες αναγκαιότητες της ίδιας της λειτουργίας της δημοκρατίας.

Η ιδέα περί της καθολικότητας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων παίρνει σήμερα μια τροπή που οδηγεί σε μια πραγματική παγκοσμιότητα πληρώνοντας κυρίως ένα κενό το οποίο δημιουργήθηκε από την έκλειψη της δυναμικής των ιδεολογιών στις Δυτικές χώρες. Η εξαθλίωση του τρίτου κόσμου δεν αποτελεί μόνο ένα μέτρο σύγκρισης και επιβεβαίωσης της δημοκρατίας αλλά δημιουργεί και τις ενοχές οι οποίες οδήγησαν στη δημιουργία σημαντικών –πλην όμως περιορισμένης αποτελεσματικότητας ως προς τον όγκο των προβλημάτων– ανθρωπιστικών κινήματων στις περισσότερες Δυτικές κοινωνίες. Το γεγονός ότι η ιδεολογία των δικαιωμάτων στον διεθνή χώρο αποτελεί ένα παράγοντα αποφασιστικής σημασίας για τη νομιμοποίηση και τη λειτουργικότητα των Δυτικών πολιτικών συστημάτων εμπεριέχει σημαντικές δυνατότητες για μια νέα δυναμική στις σχέσεις Βορρά-Νότου και, συνεπώς, για ειρήνευση σε μεγάλες περιοχές του δεύτερου: μια νέα τροπή των διεθνών σχέσεων θα μπορούσε να προκύψει ακρι-

βώς από τις προεκτάσεις της δυναμικής των δικαιωμάτων στην προοπτική μιας επανατοποθέτησης των σχέσεων πλούσιων και φτωχών χωρών, σε συνάρτηση όμως με τη διαμόρφωση μιας άλλης οικονομικής και πολιτικής συνείδησης στις ίδιες τις Δυτικές δημοκρατίες.

Είναι όμως εξίσου φανερό πως οι όροι της διεθνούς ειρήνης δε φαίνεται να μεταβάλλονται ριζικά. Η αναγγελθείσα βελτίωση των διεθνών σχέσεων δεν είναι δομικού χαρακτήρα με την έννοια μιας πραγματικής μεταλλαγής των κοινωνιολογικών και θεσμικών προϋποθέσεων της παγκόσμιας ειρήνης. Πρόκειται μάλλον για μια βελτίωση συγκυριακή και περιορισμένη, χαρακτηριστικό γνώρισμα της οποίας είναι η ηθικολογική και η ιδεολογική λειτουργία της προς όφελος των Δυτικών δημοκρατιών και των λειτουργικών τους αναγκών. Η σημερινή κατάσταση του κόσμου επιβεβαιώνει στην πραγματικότητα τη «μελαγχολική» αντίφαση της σύγχρονης δημοκρατίας, σύμφωνα με την οποία ενώ προτάσει το *credo* της «τροποποιήσιμης μοίρας» (Cassirer), στην πράξη το αναιρεί γιατί το κατακρατεί πεισματικά για τον εαυτό της –για τη Δύση.

Σημειώσεις

1. *Etudes politiques*, Gallimard, Paris, 1972.
2. *L' invention démocratique*, Fayard, 1981.
3. *International Herald Tribune*, 17/1/1991.
4. Το πρόβλημα έθεσε με πανομοιότυπους όρους ο πρώην Σοβιετικός υπουργός των εξωτερικών Ε. Σεβαρντνάζε, *Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ*, 14/4/1991.
5. J. Hyppolite, *Introduction à la philosophie de l' histoire de Hegel*, Seuil, Paris, 1983, σελ. 92-93.
6. *La France*, Laffont, Paris, 1982, σελ. 336.
7. *Idem*, σελ. 221 και 241.
8. *ΤΟ ΒΗΜΑ*, 31/3/1991.
9. *La société féodale*, A. Michel, Paris, 1968, σελ. 617-619.
10. Σύμφωνα με τους B. Badie, P. Birnbaum, «Το κράτος δικαίου είναι το προϊόν της διάζευξης που η κουλτούρα του καθολικισμού θεμελίωσε ανάμεσα στο κοσμικό και το πνευματικό», *Sociologie de l' Etat*, B. Grasset, 1979, σελ. 164.
11. *Le Monde*, 19/3/1991.
12. S. Freud, «Psychologie des foules et analyse du moi», in *Essais de psychanalyse*, Payot, Paris, 1981, σελ. 160.
13. *La dynamique de l' Occident*, Calman-Levy, Paris, 1976, σελ. 191 κ.έ.
14. Freud όπ.π., «Considérations actuelles sur la guerre et sur la mort», σελ. 9 κ.έ.

15. *La bombe atomique et l'avenir de l'humanité*, Buchet Chastel, Paris, 1962.
16. G. Hermet, *Sociologie de la construction démocratique*, Economica, Paris, 1986, σελ. 163 κ.έ.
17. Για τις ιστορικές και κοινωνιολογικές προϋποθέσεις της σύγχρονης-Δυτικής δημοκρατίας βλ. idem.
18. Για την έννοια της εθνικής και κοινωνικής ταυτότητας—όπου και ευρύτατη βιβλιογραφία— βλ. M. Chebel, *La formation de l'identité politique*, ιδιαίτερα το κεφάλαιο «La formation de l'identité sociale», σελ. 63-81, PUF, 1986.
19. Πάνω στην προβληματική της διάδοσης των Δυτικών πολιτικών θεσμών στον κόσμο βλ. Hamilton B.W. (editor), *The Transfer of Institutions*, Duke University Common Wealth Studies Center, Cambridge University Press, London, 1961.
20. Βλ. R. Aron, *Démocratie et totalitarisme*, Gallimard/Folio, Paris, 1965, σελ. 173 κ.έ.
21. Βλ. J.M. Doublet, P. Pons, «La marque de Confucius», *Le Monde*, 23/8/1988. Επίσης, σε μια Κίνα που αναπτύσσεται σήμερα ραγδαία, δεν καταγράφεται καμία εξέλιξη προς τον εκδημοκρατισμό της χώρας, βλ. R. Lew «Chine qui bouge, Chine immobile» in *LE MONDE DIPLOMATIQUE* juillet, 1991.
22. K.P. Vinay, «Anachronique dépendance diplomatique du Japon», in *LE MONDE DIPLOMATIQUE*, avril, 1991.
23. Για το ρόλο του ισπανικού καθολικισμού στην εμπέδωση των δημοκρατικών θεσμών βλ. G. Hermet, *Sociologie...*, όπ.π., σελ. 58.
24. Βλ. J.C. Rufin, *L'Empire et les nouveaux brbares*, J.C. Lattés, 1991, σελ. 94 κ.έ.
25. C. Castoriadis, *Devant la guerre*, Fayard, Paris, 1981, τ. 1, σελ. 284 κ.έ., επίσης T. Szamuely, *The Russian Tradition*, Secker and Warburg, London, 1974.
26. Βλ. J.C. Rufin, όπ.π., σελ. 208 κ.έ.
27. «Η δημοκρατία είναι η Δύση κι εμείς δε θέλουμε ο,τιδήποτε το Δυτικό», θα δηλώσει ο R. Khomeyni, βλ. *Le Monde*, 11-12 Mars, 1979.
28. Π. Μπρυκνέρ, *Η μελαγχολική δημοκρατία*, Αστάρτη, 1990, σελ. 175.
29. G. Hermet, *Le peuple et la démocratie*, Fayard, 1989, σελ. 274.
30. Βλ. G. Hermet, *Sociologie...*, σελ. 38-39.
31. Βλ. Π. Μπρυκνέρ «Η ανάγκη του εχθρού», in όπ.π.
32. Κ.Α. Κατσουρός, «Πόλεμος και πολιτική», *Λεβιάθαν*, No 9, σελ. 150 κ.έ.
33. A. Gresh, «Modeler dans la guerre un ordre de paix au Proche-Orient;» in *LE MONDE DIPLOMATIQUE*, fevrier, 1991.
34. Θ. Χριστοδουλίδης, «Η επίδραση της κρίσης του Κόλπου στη διαμόρφωση του διεθνούς συστήματος», *Διεθνής Επιθεώρηση*, No 7.
35. Λίγους μόλις μήνες μετά τον «πόλεμο του Νόμου» και τον περί της «εξαγωγής της δημοκρατίας» πολιτικό λόγο, οι ΗΠΑ υποστηρίζουν σήμερα τα συντηρητικά αραβικά καθεστώτα, βλ. H. Laurens «Les aléas de l'hégémonie américaine au Proche Orient», in *LE MONDE DIPLOMATIQUE*, juillet, 1991.
36. Βλ. P. Juquinin, M. Antunes κ.λπ., *Το μανιφέστο των οικοσοσιαλιστών*, Εποχή, Αθήνα, 1991.